

Surapalen som identitetsmarkør

Regionalisering, stad og sjølvforståing

Av Erik Fossåskaret

Omgrepa region og regionalitet har eit mangslunge innhald. Ordbøkene kan hjelpe oss lite om vi vil vere presise. Oxford Advanced Learner's dictionary of Current English forklarar region som "area or division with or without definite boundaries or characteristics". Det at vi nyttar nemninga for svært ulike geografiske nivå, gjer sitt til denne kompleksiteten. Tidleg på 1990-talet heldt eg eit foredrag i Finland om utviklinga av regionar slik vi gjerne skjønar dei i Norge, som eininga mellom kommunar og fylke. I det eg var ferdig med foredraget, møtte det opp ein journalist frå Finlandsk Radio og ville vite korleis eg, som brydde meg om regionar, vurderte vilkåra for at Norden skulle kunne hevde seg som ein av dei minste regionane i framtidens Europa.

Sett frå statsbyggjarane sin synsstad har region og det regionale vore både ein ressurs og eit trugsmål. I dei skandinaviske landa, og særleg i Norge, fall nasjonsbygging og bygging av ein stat saman. Regionane, det utanom hovudstaden, rådde over vesentlege element i den nasjonsbygginga som skulle gi tiltru og rett for Noreg til å hevde seg som eigen stat. Bonde og bunad, landskap og levevis, mål og måleri laut ein hente inn frå regionane. Region var rustikk periferi (Weslander 1996:140). Byane kunne i sin tur retusjere og foredle, feire og posere med dette regionale tilfanget av det særreigne nasjonale.

Annleis var det i så måte i mange av dei europeiske områda med ambisjonar om å verte store statseiningar. Der det ikkje er statlege og

nasjonale, men regionale og nasjonale grenser som fell saman, vil feiringa av det regionale true ambisiøse statseiningar. Det walisiske og skotske utfordrar stadig eit Great Britain med engelsk hegemoni. Katalansk språk og soge fremja ikkje Franco-Madrid sin vilje til å byggje eit stort Spania.

Noralv Veggeland peikar på at i år 1500 hadde Europa femtenhundre politisk sjølvstendige territorielle einingar. Historikaren Hobsbawn viser at i revolusjonsåret 1789 skjøna berre halvdelen av folk i Frankrike fransk språk. Så seint som på midten av 1800-talet nytta tre prosent av det italienske folket offisielt italiensk språk som kvardagsspråk (Veggeland 1999). Andre kjelder meiner at så seint som midt på 1800-talet hadde berre tretten prosent av innbyggjarane i den franske staten fransk som morsmål.

Den westfalske freden i 1648 etablerte det moderne internasjonale systemet med nasjonalstatar som den fundamentale politiske eininga (Westlander 1996: 140). Men gjennom dei i mange høve målretta og strengt gjennomførde prosessane som reduserte talet på sjølvstendige politiske einingar frå femten hundre til femti, levde den regionale arven vidare. For mange er lojaliteten til region sterkare enn den lojaliteten dei kjenner til stat. Baskarland, Kroatia, Korsika, Skottland og Sameland har gått føre Spania, Jugoslavia, Storbritannia og Norge. Dei historiske regionane kan vi skjøne som interne koloniar (Harvie 1994: 4).

Feiringa av det regionale går i bølger (Sörlin 1992: 12). Vår eiga nasjonsbygging hadde bruk for det urnorske; arven som hadde levd tvers gjennom dansketida. Under nasjonalromantikken var det ikkje berre eit trekk ved Noreg at regionalkulturelle særdrag vart henta fram (Rehnberg 1980). I andre periodar har det allmennkulturelle klimaet vore både regions- og tradisjonsfiendtleg. Ved 1905 hadde Noreg skaffa seg ein legitim plass som sjølvstendig stat. Veksande byar og industrialismens pionerar hadde ikkje trong for tiner og treskurd, reinlendar og rosemåling. Ein kom til kunnskap om at arkantusrankane i Gudbrandsdals-stovene ikkje var uttrykk for eineståande norsk dekor, men etteraping av impulsar som vandra frå greske middelhavstrender. Det var framtida som gjaldt. Dit skulle ein ta seg ved alt det nye i tanke og teknikk (Salomonsson 1996: 14).

Det nye urbane Noreg søkte modernitetsimpulsar frå europeisk åndsarv og teknologiske nyvinningar. Byfolk tok bygdene i bruk på moderniteten sine vilkår. Industrialismen "trakka på sådd mark" (Kjeldstadli 1999: 73) Bygdene og særleg ihuga berarar av det norske står for ein del såra igjen. Bønder og bygder freistar reise ei rørsle mot den nye fordelinga av makt som industrialiseringa førte med seg. Hordalands Folkeblad i Norheimsund kunne onsdag 29. september 1915 fortelje at "Stortingsmann (Nils) Skaar heldt sist sundagskveld eit politisk foredrag i Øystese: [...] Sosialisma heng nøye saman med industrien, storfabrikkar og flerbruksdrift. Kampen mot sosialdemokratiet avheng difor av, um Noreg vert forvandla fraa eit "bondeland" til eit "industriland". Talaren bad det norske bygdefolk vera oppmerksom paa, at dei "arbeidarar" som no er ei talrik og større brukstenesta, utgjer ei hær på 150 000 vaksne folk. [...] Storindustriens utvikling maa regulerast til større langsomheit so han ikkje kan faa overhyla folket og erobra landet. [...] Noreg som det gamle serprega bondeland er i fare. Bygderne maa reisa seg og hevde seg; dei maa eiga landet trass storindustrien."

Region som prosess

Etter som velferdsstaten tek til å vekse fram; først på 1930-talet og så med stor tyngde frå sist på 1940-talet, vert utjamning og likskap honnørord. Etterkrigspolitikken har tre hovudmål: Full sysselsetting, økonomisk vekst og betre deling av godene. Det siste gjeld også sosialt og kulturelt. Regionale særdrag er å likne med urett og mangel på likskap. Språknormering og kulturelle riksinstusjonar står for utjamning. Store Studio, Rolf Kirkvåg og Bare Spør samlar Noreg til eitt rike meir enn noko kraft tidlegare kunne gjere. Oslo Vest er eit rikssamlende sentrum. Samiske barn får ikkje snakke samisk på skulen. Men dei får lære namna på stasjonane på Nathionaltheaterbanen.

Det er ikkje lenger eintydig slik at regionane taper posisjon. Seinast på 1970-talet reiste det seg ei regionalismebølgje over store delar av verda. Språk vart ein sær vesentleg identitetsmarkør. Walisarar som hadde tapt eige språk, let sine barn gå på walisisk-

språklege skular. Foreldre tok til på kveldskurs for å hente attende tapt regionalt språk. Dei gamle namneskilta langs vegane i Wales er engelskspråklege. Det kom eit nytt sett walisisk-språklege offentlege namn. Gjennom dei seinaste tiåra har det funne stad ei endring i lei av opnare grenser og stadig sterkare integrasjon mellom vesteuropeiske statar. Det regionale nivået, under statseiningane, har stått fram som eit alternativ til territorialstaten og som supplement til det sameinte Europa (Idvall og Salomonsson 1996: 9). På tilsvarande vis som det på 1800-talet fann stad ei nasjonsbygging i mange europeiske statar, har det den siste generasjonen funne stad ei regionsbygging. Begge prosjekta føreset eit konstruktivistisk perspektiv og politiske aktørar med særskilde mål og verkemiddel (Neumann 1994: 58).

To straumar som tykkjest dra i motsette leier, globalisering og regionalisering, hentar kraft frå same kjelda. Brüssel og regionane kommuniserer beinveges (Aronsson 1996: 24). EU gjorde katalansk til det første offisielle ikkje-statlege EU-språket. Så lenge summen av makt er konstant, fører dette til at nivået imellom, staten, taper posisjon (Weslander 1996: 140). Dagens Nyheter skriv i desember 1993 at

[...] den makt som nationalstaten förlorar den stiger inte endast uppåt, mot Bryssel, den sjunker även neråt, till regionerna. Liksom kungen och bönderna förr gick samman för att kväva adelns makt, så tycks i dag EU och regionerna förenas i en strävan att reducera nationalstatens betydelse (DN 28. desember 1993).

Regjeringar, hovudstader og andre krefter som støttar seg til myndige statseiningar, ser seg på nytt om etter institusjonar som har tilstrekkeleg statsbyggjande symbolsk kraft til å halde landet ved like. Hovudstaden byr seg til for å markere landet. "Vi forventer at våre politikere kan ta et ambisiøst løft basert på tidsmessig, strategisk, kulturpolitisk tenkning, der hovedstadens nasjonale og internasjonale lokomotivfunksjon settes i sentrum," heiter det i "Kulturbrev ved et millenium" frå leiarane for ni av dei store kulturinstitusjonane i Oslo. Same perspektiva prega operadebatten. Eit storslått operabygg på Vestbanetomta kunne gitt kraft til Oslo

som landet sin hovudstad meir enn eit bydelsprosjekt i Bjørvika vil gjere det.

Regionar i vår norske tyding har ikkje på tilsvarande vis ei sjølvstendesoge som dei europeiske regionane med nasjonale særdrag viser til. Men også i Skandinavia har det lokale og regionale dei siste ti-åra halde fram sine identitetsmarkørar med større kraft. "Tal dialekt!" vart ein honnør-parole. Ferdighus-katalogane hadde gjort hus med valma tak og husmorvindauga eins frå Lindesnes til Lebesby (Sørby 1992). Fylkeskultursjefane og bondelaga vestpå ville ha "vestlandshuset" attende på gardstuna. Laga for lokalhistorie fekk ei blømingstid. Nyregionalismen var kopla direkte til det tradisjonelle. Endå marknaden baud seg fram som tradisjonsberar. Anders Salomonsson (1984, 1987) meiner varer let seg selje lettare på 1970-talet om dei hadde drag av det gammaldagse, folkelege og regionale. Regional forankring borga for det genuine, dei reine råvarene og dei moderate, nesten gammaldagse prisane.

Det kan vere tenleg å skilje mellom *funksjonell* og *kulturell* region (Salomonsson 1996: 15). Den funksjonelle regionen er i meir og mindre formell forstand ei forvaltningseining. Vi har frå gammalt doms- og sorenskrivarfunksjonar for det vi i Noreg i dag gjerne reknar for regionalt nivå. Det har vore fleire freistnader på å nytte regionane som nivå for ulike typar offentlege planar. Regionane har i mange høve samferdsleløysingar som bind dei saman; ei buss- eller tog-rute gjennom dalen eller eit båtsamband langsetter fjorden og mellom øyane. I regionane finn vi interkommunalt samarbeid, og regionane har gjerne karakter av å vere ei økonomisk eining. Den funksjonelle regionen er konstituert av krefter som verkar utanfrå. Fut og skrivar var innsette av kongen.

Den kulturelle regionen er mentalitetsregionen; den eininga folk skjønar som naturgiven homogen eining med sams historiske prosessar og milepelar, med dialektfellesskap, gjensidig ektefelle-rekruttering og andre band som gir folk samkjensle. Kulturell region er identitetsregion; den opplevde regionen, konstituert av krefter innanfrå. Drøftinga av regional identitet søker meir å skjønne region i sosial og kulturell forstand enn som politisk og økonomisk eining.

Jamt er det slik at grensene for funksjonell region og kulturell

region fell nær heilt saman. Men medan styresmaktene med eitt slag kan gjere om grenser og gjeremål for funksjonell region, er det vanskeleg å ta styringa med grenseendringar for kulturell region. Ei vegutløysing kan frå ein dag til den neste endre reisemåte, og så og seie skifte funksjonelle himmelretningar, for heile bygdelag. Men stadig kjenner folket at dei "høyrer til" i den gamle regionen. Berre svært langsamt vender folk seg etter den nye leia. Raske strukturfunksjonelle regionsendringar og tilsvarende langsame kulturelle endringar kan i mange høve gjensidig fremje og hemme kvarandre. Regionar er ikkje statiske einingar; dei er prosessar.

Identitet er personleg sansa

Tradisjonelt har litteraturen gjerne rekna identitet som individuell sjølvforståing. Identitet veks fram i samhandling med andre (Mead 1934). Identitet er det biletet personar får gjennom meldingane andre gir dei som svar på veremåte og utspel elles. Men i denne relasjonelle prosessen er identitet til sjuande og sist den einskilde sitt spegla bilete. I litteraturen har identitet i så stor grad vore eitkvart den einskilde skulle bygge i hop og handtere. Identitet er i den forstand eit individuelt eige. Så er like fullt sosiale system og geografiske einingar sin identitet tema i vår tid. Lokalpolitikarar og tiltaksplanleggjarar bryr seg mykje om regional identitet. Akkurat i ei tid då eksponeringa av det globale gir folk kjensle av det grenselause, er det for lokal forvaltning så mykje om å gjere å få folk til å kjenne at dei høyrer til her og no. Berre ei stadsorientert sjølvforståing vil røte endå "jorda-rundt"-generasjonar så dei slår eit sverdslag for einkvan staden i denne verda som meir enn nokon annan plass har fanga deira lojalitet.

Men også når vi talar om regional eller lokal identitet, er det berre individet som kan oppleve og formulere slik sjølvforståing. Vi meiner at den lokale identiteten, sjølvforståinga som koplpar oss til ein stad, er meir påtakeleg, og oftare meir medviten, enn den regionale, ja, endå den nasjonale, identiteten. Kulturell identitet er plassavhengig i den forstand at emosjonelle minne og assosiasjonar har bruk for geografisk forankring. Regional identitet, opplevinga av å høyre til i

eit vidare geografisk område enn staden, er i vesentleg grad ein konstruksjon som veks fram når vi er utanom regionen. Det er i Oslo og Bergen vi finn bygdslagsselskapa som tilbyr eit fellesskap for feiring av heimlege regionar. Sosialt og kulturelt er staden, bygda, gata, eit mykje meir innhaldsrikt rom enn region kan vere.

Etnologane ved universitetet i Lund har freista skaffe seg betre forståing for kva det er som konstituerer kjensla av å høyre til ein stad; heimstadkjarleiken (og heimstadhatet). Ein ville ha svar på vesentlege spørsmål som om heimbygda

- er geografisk eintydig?
- er opplevd likt av alle, positivt eller negativt?
- let seg byte ut gjennom eit livsløp?
- let seg konstruere i vaksen alder?
- er eitkvart ein kan ha fleire av?

Resultata viser at lokal identitet og heimbygdskjensle er knytt til svært personlege vurderingar og røynsler. Kjensla av å høyre til er eit svært vesentleg element i lokal identitet. Ho saknar verbalitet, og dei emosjonelle inntrykk identiteten byggjer seg ut av, er for ein stor del henta frå hendingar, lukt, smak og lyd (Salomonsson 1996: 17). Han som vart plaga på skulen gjennom heile skuletida, har ei anna stadforståing enn ho har som cruisa gjennom barneår og ungdomstid som ei tiljubla sosial stjerne. Ho som hadde ein far som rava full rundt i bygda, har ein vesentleg anna stadidentitet enn han har som byggjer saman stadsidentitet av minne om ein far som var omkransa av alles respekt og tiltru.

Vi veit lite om koplinga mellom lokal identitet og kjønn. Regionsgrenser har gjennom generasjonar for ein stor del vorte konstituerte av menn sine aktivitetar. Det er ikkje visst at kvinner sine gjeremål og samhandlingsmønster ville gitt regionar tilsvarende form og karakter (Aronsson 1996: 26).

Tora Friberg (1996: 71) meiner at når kvinner søker kunnskap og nye løysingar, tek dei utgangspunkt i det vesle romet, dei næraste omgivnadane. Ho undrast om den mannlege måten å nærme seg regionale utviklingsspørsmål på er å søkje løysingar langt borte,

gjennom å gjere oppdagingar ein annan stad. I romleg forstand tykkjest kvinner meir å søkje seg innanfrå og ut. Den mannlege versjonen av regional identitet, skriv Friberg, har bilete av livet i regionen som er fullt av aktivitetar og handlingskraft – "å-gjere-bilete". Kvinner sin regionale identitet byggjer på inntrykk som i større mon viser til "å-vere-bilete" (Friberg 1996: 71).

Globalisering av produksjon og nedbryting av romet tykkjest gjelde meir for menn i makteliten enn for menn i andre sosiale lag, og meir for menn allment enn for kvinner. Kjensla for ein stad er nær bunde til sosiale relasjonar. Sosiale relasjonar aktiviserer seg ikkje romuavhengig. Dei sosial relasjonane sin geografi er annleis for menn (i makteliten) enn for kvinner (Friberg 1996: 76).

Ulik klasse gir ulik identitetsforståing. Alexander Kielland og Arne Garborg laga seg terder på Jæren. Vilhelm Krag fortel om Kielland sine møte med området: Tidleg morgon. Største landauer i Stavanger rullar fram for døra. To store kvite hestar i spann. Livré-kledd kusk på bukken. Tenestefolket lesser ombord. Uvêrskler og høge støvlar. Flogestenger og niste. "Alskens smaa lækre daaser og krukker." Nokre flasker ekstra fin vin. Alexander Kielland skulle til Orre. Kjend veg på tur han stadig gjorde på nytt. Ved "Skjævelands bro" var det pause. Hestane kvilte og fekk havre. "Menneskene skulde drikke sine dramme og spise frokost" (Krag 1932).

Garborg såg Jæren som eit heilt anna liv:

Her og der oppetter bakkar og rês kryp låge hus ihop i småkrullar som søkjande livd. I den tette luften hildrar dei seg halvt burt, sveiper seg i torvrøyk og havdis som i ein draum; stengde og stille ligg dei burtetter viddene som tusseheimar. [...] I desse heimane bur folket. Det er eit sterkt, tungt folk, som grev seg gjennom livet med gruvling og slit, [...] (Garborg 1892).

Kielland og Garborg var begge fortrulege med Jæren. Begge laga dei seg ferder på Jæren, - i kvar si verd i same heiane. Eitt og same geografiske landskapet rommar ulike sosiale og kulturelle landskap.

Språk gir oss identitet. Personar frå Odda, Tyssedal og Ålvik er geografisk sett frå kjerneområda i Hardanger. Men fordi dei snakkar industristad-mål, ikkje noko særprega hardinga-mål, kjenner dei seg vanskeleg som retteleg hardingar. Embetsmannsbarn som vaks opp i

vest- og nord-norske bygder, lærde for fleire sin del å snakke eitkvart standard sentralt austlandsk talemål. Det kunne i beste fall gjere det lettare for dei å kjenne seg trygge på karrierevegen inn i ei vidare verd. Men dei som har eit talemål ulikt det som elles er vanleg i eige oppvekstmiljø, vil kunne kjenne seg framande for sine sambygdingar. Vi har tilfelle der dei som flyttar ut utan å lære den lokale dialekten, vert møtt som ein framand når dei seinare vitjar oppvekstbygda; ikkje fordi dei er embetsmannsbarn, men fordi dei manglar den inkluderande identitetsmarkøren som språket er.

Staden si identitetsbyggjande kraft

Eit så personleg tilhøve som genetisk arv vil med stor tyngde kunne vere med og forme individet si forståing av det sosiale fellesskapet. Anne Weider Aasen skriv frå ei "moderlandsreise" til Korea:

Det var noe helt annet enn ferie i andre land. På en spesiell måte følte jeg meg hjemme blant koreanerne. For første gang i mitt liv opplevde jeg tilhørighet til andre mennesker fundert i noe som er vanskelig å definere klart, men som har med felles utseende å gjøre (Aasen 1998).

Også identitetsmarkørar for stadforståing som ligg i det offentlege romet utafor personlege røynsler, kan vi oppleve personleg og individuelt. For "Marie" i Fyllingsdalen nær Bergen var det svært vanskeleg, ja, dramatisk for hennar oppleving av heimstaden at kjøpesenteret vart bygd på eit område der det var særskild god matjord (Juul 1997).

Men det er òg slik at det ein skulle tru var perifere eigenskapar innan ei geografisk eining, viser seg å vere samlande identitetsmarkørar som konstituerer fellesskap i stadorientert sjølvforståing. Ålvik er ei industribygd i Hardanger. Som andre industristader gjerne er det, er også Ålvik eit eingenerasjonssamfunn. Industristaden sine barn flyttar frå industristaden. Sommaren 1996 møttest to hundre utflytte ålvikarar til eit utflyttarstemne i heimbygda. Under den store festkvelden breidde det seg eit samlande, tungt vemod: "Den gamle store surapalen var borte." Surapalen stod i si tid like innåt eit sentralt vegaskifte midt i bygda.

Han hadde ingen eigar. Aldri hadde surapalen for nokon vore pratetema i oppveksten. Men nær alle hadde einkvan gongen gått dit med eit spann å hente sureple i, så mor kunne lage eplegelé. Aldrande i rote laut den mektige apalen ei haustnatt bukke under for ei stormbyge. På utflyttarstemnet viste den tapte surapalen seg å verte den mest uttalte samlande markøren for stadidentitet. Pengeinnsamlinga med føremål å kjøpe ein ny surapal gav slikt overflod at det i tillegg til nytt tre har kome på plass ei messingplate som bind bru frå den gamle apalen til den nye.

Vi har sett korleis region er ei upresis nemning med omsyn til både geografisk utbreiing og identitetsbyggjande kraft. Den geografiske eininga som retteleg kjem oss ved i denne verda vil i alle høve ikkje vere vidare enn at ho også kan gjelde som ei sosial eining. Vi er nede på eit nivå som gir vilkår for samhandling – det lokale samfunnet. Omgrepet *lokalsamfunn* har to meiningsberande nemningar: *Samhandling* innan grensene for ein *lokalitet* (Thuen og Wadel 1978). Nemninga "eit lokalt samfunn" gjev meining om vi nyttar det om eit samhandlande fellesskap av personar som i eit vidt spektrum av gjeremål held til så nær kvarandre at dei jamleg har ein god del med kvarandre å gjere, dei samhandlar. Om vi vil måle utstrekninga av lokale samfunn, kan vi med utgangspunkt i det sentrale feltet flytte oss utover til dit vi kan registrere at frekvens og tettleik i samhandling markant går ned. Der er vi ved den sosiale grensa for det lokale samfunnet. I Noreg vil ei slik sosial grense gjerne falle saman med topografiske markørar; som fjorden, vatnet eller den bratte lia.

Medbrakte identitetsmarkørar

Det har vore nær bokstavleg tala slik i mange norske bygder at "alle kjenner alle". Ikkje nok med det; alle kjende alle på så mange måtar. Folk kjende sambygdingane i mange ulike statusar. Og dei vi kjende, kjende alle dei andre vi kjende – i like mange roller som vi kjende desse andre. Eg hadde min første jobb som sosiolog i eit kommunehus i Ryfylke for 25 år sidan. Ein av dei første dagane på kontoret fekk eg vitjing av ein kar frå bygda. Heile tida medan han

snakka med meg, stod han borte ved vindauga og såg ned i Vågen, tettaste kommunesenteret. Så høyrer eg han seie lågt, meir til seg enn til meg: "Og så han? I Vågen? Ein føremiddag? Tysdag? Aleine? Bykledd? Og så med væske?" Det var eit heilt batteri med spørsmål. Før non hadde han truleg fått svar på dei alle. Denne eigenskapen ved lokale samfunn – "alle-kjenner-alle, på-alle-måtar" – var sjølvfornyande i lang tid. Det var snakk om eit kunnskapsnett som med sine batteri av spørsmål henta nye medlemmer av det lokale samfunnet inn i nettet.

Det portrettet av norske bygder vi kan teikne med materiale frå 30 år attende, er ikkje tilstrekkeleg gyldig i dag. Det er ikkje lenger slik at "alle kjenner alle" i same bokstavlege forstand som det var tilfelle i forrige generasjon. Folk i norske bygder stiller i dag færre spørsmål om færre personar i nabolag. Og det er meir usikkert om dei straks får sikre svar på dei spørsmåla det kunne vere aktuelt å stille.

Det skjer ei endring som er slik at folk har mindre å gjere med somme i grannelaget, og meir samhandling med enkelte utvalde i andre grannelag. Bygdene er i ferd med å verte mindre tette. Etter kvart vil fleire også her kunne seie: "Ho eller han kjenner eg berre som kollega, eller som nabo. Og eg veit svært lite om kva for personar ho eller han samhandlar med elles." Også bygdefolk får fleire kontaktar over eit vidare felt. Etter kvart kan vi med noko meining bruke nemninga lokalt samfunn om ein lokalitet som er vidare, og om ei samhandling som er mindre intensiv enn det som har særprega lokale samfunn opp til no.

Det er gamalt nytt at det finn stad ei globalisering av norske stader. Innbyggjarane i lokale samfunn har fram til for kort tid sidan henta røynsler og relasjonar frå det nære. Uro og glede, pratetema og vilkår for lagnaden i livet låg i det lokale. Så skjer det i vår tid at folk vender seg meir utover. Mange kjem frå andre stader. Dei har familie og vener i andre strok av landet. Dei har eigne røynsler frå andre stader. Det dei kan fortelje barna, er bitar av ei soge frå ei verd utanom den lokale. Tankar om framtida er gjerne retta til andre bygder og byar. Media fortel om den vide verda. Der folk tidlegare var *sambygdingar*, er dei i ferd med å verte *innbyggjarar*.

Bygdene har vorte mykje meir prega av *mobilitet*. Mange har flytta

bort som unge, eller som unge vaksne. Andre flyttar til ved giftarmål og jobbsøking. Men folk har for ein stor del flytta den eine gongen. 'Me bygde i 1982', seier 50-åringane. Så vart dei der. Jamvel om bygde-buen framleis er bufast, vil vi sjå i større målestokk ein tendens til at menneska flyttar gong på gong. Dei kjenner det ikkje som før slik at dei slår røter ved det å få seg jobb og byggje hus. 'Me har eit fem-års perspektiv', seier stadig fleire når dei kjem til ein ny stad. Så flyttar dei etter tre år.

Dei *turbulente* bygdene har vorte ein annan type samfunn. Med mange innbyggjarar som stikk innom. Mellombelse forhold er enten overflatiske, eller dei gir stadig kjensle av tap, og otte for tap. Med mindre folk med innan sine treårs rammer oppfører seg i eit langt perspektiv. Martin Luther fekk spørsmål om kva han ville gjere om dommedag kom i morgon. Og han svara: 'Eg ville gå ut og plante eit epletre.'

Lokal forvaltning av globale impulsar

Bygdene var i si tid ei sosial organisering av *lokale verdjar*. Særleg i etterkrigstida, og mest etter 1965, slår nasjonale og statlege verdjar gjennom. Skulebygningane, læreplanane, sjukeheimane, husbankhusa, kommunehusa, barnehagane, sosialkontora, kulturetaten, gang- og sykkelstiane er materialiseringa av velferdsstaten sine verdjar. Utkantbygda vart ei lokal organisering av *nasjonale verdjar*.

Eg har ein kollega som meiner at di nærare vi kjem Haugesund, di oftare og sterkare høyrer vi Sputnik og Vikingarna frå kassettspelarane i bilane i ferjekøane. Eg sit mykje i ferjekø. Eg trivst i ferjekø. Lyttar og ser. Men musikkval, pratetema og reiselektyre gjev for meg berre svake signal om regional plassering. Klede, innredning, hage og medieval har tapt lokal koloritt. Fredagskvelden svingar ungdomen innom bensinstasjonen etter potetchips, fire store Cola Light og tre video-filmar. I Sao Paolo, som i Sidney, i Sandnes, Sandviken og på Storebø. I byar og bygder over fleire kontinent vel ungdom video-filmar etter dei same "10-på-topp"-listene.

Stadig er vi det vi tilhøyrer. Men mindre religion og region. Og meir generasjon og profesjon. Ein sosionomheim ser maken ut i

Kinsarvik og i Knarrevik som han ser ut på Kongsberg og i København. Rett nok kan det liggje skilnader under det som let seg observere. Det kan vise seg at vi etter meir grundig ettertanke må seie om desse husa: Inni er dei like, men det er berre utanpå. Bygda som byen vert arena for individuell forvaltning av *globale impulsar*.

Sidan før manns minne har bygdene vore etter måten *homogene* samfunn. Einsarta i forestillingar om korleis både den vesle verda og den store verda er, og med omsyn til korleis det meste bør vere. I hundre år har bedehuset vore det normative sentrum for dei fleste bygder på Sørvestlandet. Ho eller han som sette seg utafør bedehuset, hadde sett seg utafør sjølve bygda.

Gjennom siste generasjonen har jamvel bygdene som ligg i sjølve gullspennet på bibelbeltet vorte stadig meir ueinsarta, *heterogene*, samfunn. Endå dei bygdene der vekkingsbølgjene rulla med størst tyngd, lever i dag som fleirkulturelle, pluralistiske samfunn som har bruk for kulturelle køyrereglar. Ved dette siste hundreårsskiftet har ikkje bygdene eitt normativt sentrum, men mange normative knutepunkt. Fri-tenkjaren og ny-tenkjaren har fått betre vilkår i utkantane. Jamvel dei små bygdene har vorte fleirkulturelle samfunn. Korkje rådhus eller bedehus har lenger kraft til å nå fram med haldnings- og handlings-imperativ til folk som lydige lyttande tek imot meldingar om kva dei skal meine frå sak til sak. Tilsvarende har byane endra seg. Er Café Sting eller Tinghuset normativt sentrum i Stavanger? Er det 17-mai-komitéen eller kulturhuset USF (United Sardine Factory) som rår over åndslivet i Bergen? Det er butikkane, vaktromet på sjukeheimen, lærarrommet, vennenforeiningane og andre møtestader der folk i bygda diskuterer rett og gale, kven ein skal rette seg etter og kven ein skal refse.

Men refsing er det stadig mindre av. Folk held fred med kvarandre over grenser mellom ulike livssyn og livsstilar. I bustadfelta kan det gjerne hende at eine familien svingar inn frå ettermiddagsmøte på bedehuset medan paret i nabohuset, med to flasker vin synlege i ein bærepose, er på veg ut til ein privatfest. Dei pratar over hekkane som gode grannar. Vil kjøpe jordfresar på deling. Generøst fellesskap i handling på tvers av skilnader i haldning er eit etter måten nytt trekk ved norske bygder.

Stadane har vorte smeltediglar som skal forvalte møtet mellom det gamle lokale og det nye eksterne. Mange ulike verdisystem og smaks-sett slår inn i same krinsen. U 2, Vikingarna, Carreras, Buffy Saint Marie og Seigmen møtest i same nabolag. Folk ønskjer at dei andre skal dempe seg. Men dei held fred med kvarandre. Misjonskonene og ungkvinnene snakkar i undring om kvarandre på foreningsmøte og i venninne-klubb – tysdagskveldane. Men dei står bak same bordet og sel kaffi på bygdedagane – til inntekt for PC med internettkobling og DVD-spelar på sjukeheimen.

Det heterogene bygdesamfunnet er eit tolerant fellesskap. Folk kjenner andre haldningar, og dei meiningar og handlingar haldningane ytrar seg gjennom. Dei vurderer det andre står for. Sluttar seg til eller avviser. Men også i siste tilfellet markerer dei kvarandre sin rett til sine uttrykk. Folk gjer ikkje lenger krav på kvarandre sine overtendingar og praksis. Det er for tida svært upraktisk å ha eit oppdrag om å gå ut og vinne alle folkeslag for ei eksklusiv forteljing.

Også i *segregerte* samfunn held folk fred. Ikkje fordi folk er tolerante, men fordi folk ikkje gjeld for kvarandre. Der vil folk vere uforståande til sjølve spørsmålet om dei kan akseptere andre sine verdiar og uttrykk. Jamvel folk som bur i same lokale samfunn, vil ikkje gjelde for kvarandre i verdi- og normspørsmål. Bygdene tykkjest vere einkvan staden mellom det heterogene og det segregerte stadium. Jamvel små bygder er fleirkulturelle samfunn.

Arenaer for kollektiv refleksjon

Lokale samfunn har hatt eit mangfaldig mylder av møtestader, arenaer på nivå mellom individ og forvaltning/media. Folk har møtt kvarandre kring gjeremål i næring og helg. Kaien og stasjonen, handelslaget, byreisene, basarane, misjonsforeiningane, minnestundene var vesentlege møtestader for samhandling i lokale samfunn. Det var ein jamn rytme og syklus i lokalt samspel på sosiale allmenningar der alle hadde rett til å delta. Det er dette lokale kollektive nivået som gjorde innbyggjarane til sambygdingar.

Arenaer for felles refleksjon byggjer ein sosial kapital. Det er verdien

som ligg i samspel mellom lokal kunnskap og kjennskap til eksterne vilkår, lojalitet til tradisjon og vyer om framtida, felles verdier, samordning av interesser og vilje til å veksle røynsler frå ulike løysingar. Det let seg gjere å vise til i det minste fire funksjonar ved arenaene for kollektiv refleksjon på nivået mellom individ og offentlege styresmakter. Avsnitta nedafor byggjer for ein vesentleg del på observasjonar frå Ryfylke i Rogaland.

1. Mykje av dei mange næringsskifta som har funne stad i den regionen, er initierte og borne fram på lokale sosiale allmenningar. Der kunne innbyggjarane hente ut bidrag frå og skyte inn i den sosiale kapitalen som låg der som eit fellesgode. Det kollektive nivå har hatt ei kulturside og ei næringside. Næringsida let seg lett observere (Surnevik 1988).

Tolmodig sat ryfylkingen med ei landnot og venta på makrellsiget som etter alle solemerke skulle kome den eine eller den andre seinsomars-dagen. Men straks det spurdest på byreisene at Chrstian Bjelland hadde opna verdsmarknaden for ryfylkebrislingen, organiserte dei eit notalag for mest kvar ein gard. Haust og vinter gjekk somme av skøytenene på Bergen med poteter. Dei laut vere trygge på lyktene dei som "gjekk på skjeppelivet". Lasta ein dag, lossa neste. 10 timars nattsigling imellom. To rundturar kvar veke. Heime var resten av brislingfiskarane potetbønder. I aktersalongen på gamle D/S "Øybuen" diskuterte karane prisar og sortar. "Reine tyske" var mjølne og gode, men snare til å rotne. Skulle dei prøve desse nye "nummer-epla", "40-40" neste år? Under kvar kai kom nye karar ombord. Nye røynsler og fleire meiningar.

Lenger inne i fjorden vart dei fyrste plumme- og pærekassane lempa over rekka. Alle kunne følgje med på kor dei vart trilla til Torget på handkjerrar. Så spurdest det vidare på basarane kven det var som leverte mest og best frukt. Om sortar og skjering, og kor mange kroner ein hadde for arbeidet. Medan emissæren snakka oppe i storsalen, sat mennene igjen med eit lite "fagseminar" rundt matbordet nede i kjellaren. Det var lett for dei å dra band mellom dei ulike arenaene.

Snauvt hadde fyrste frukthagane kome i bering, frå Helgøy til

Hålandsosen, så fløynde Torget i Stavanger over av plommer. "Endå han som skal leve av pæra og plomma i Ryfylke, ikkje kan leve kvart år", slik Hjelmelandsbuen sa det uårs-hausten.

Då kunne dei gjerne gå tidleg til båten. Og båten var somme gonger kraftig sein. Så gjekk drøsen langs etter benken på krambua. Einkvan kunne fortelje om Ola Mæhle som hadde vore i Sogn og fått meg seg reve-tisper. Sølvrev. På lokk av tobakksøskjer og på bitar av gråpapir frå den store rullen på disken, rissa dei opp korleis bura skulle spikrast. Sundag alt føre middag gjekk karane flokkevis frå revegard til revegard. Eit vandrande fagseminar. Nettopp han Ola Mæhle var gurun. Dei retta fram tispene til han.

– No Ola, kva seier du om denne?

Ola blæs i pelsen, og sette timen. Det var så mykje om å gjera å treffa rette tida for pelsing.

– Du skal ikkje ta henne i dag, men i morgon føre middag, svara Ola.

Såleis utvikla dei spisskompetanse. Revefarmane var å rekne som ei gullgruve, med forlokkande sjekkar frå Hudson Bay Company.

Pinsedag var stemnedag. Både Stavangerske og Jøsenfjordselskapet la om rutene så alle båtane gjekk til stemnestaden. Konene pakka niste og songbok. I salongar og på dekk gjekk drøsen om normer og næring. Med seg heim hadde dei nye idear og instruksar til mennene. Det kom opp 200 høners høsehus ved mest kvart eit bustadhus i Ryfylke.

Eit enno større tidsskifte introduserte Torstein Flesjå. Han var ved Sandve Hagebruksskule. På helgeturane heim til Finnøy var det nok av dei rundt han i salongen som lytta med interesse når han heldt fram at ein nettopp på deira øyar kunne dyrka tomatar av fremste sort. På eit ti-år hadde brislingfiskarane vorte i fremste gruppa av veksthusgartnarar. Næringsskifte ligg lag på lag. Delvis filtra inn i kvarandre, eller med armoda imellom. "Du veit det er så gale du kunne le deg i hel." Løysingane voks fram meir frå samhandling enn frå rik natur. "Du er betre hjelpen med ei god kona på ein dårleg gard enn omvendt", sa dei i Suldal. Samhandlingsarenaer gav skapande fellesskap.

2. Lokaldemokratiet lever på nivået mellom individ og kommune-

(hus). Den som skal vere ein aktør i folkestyret, må ha informasjon om saker og vilkår som gjeld for styringsprosessen. Mykje av denne informasjonen er det råd å hente ut av lokale media. Lokalavisene skriv om saker som skal opp i kommunale styringsorgan, og om vedtaka som summerer konklusjonane. Dei som har møtestader å delta på, har høve til å bruke informasjonskjelder og informasjonskanalar på ein meir interaktiv måte. Dei kan hente ut meir presist den kunnskapen dei søker, og leggje inn eigne røynsler og interesser som tel mykje for vedkomande. Lokale møtestader er eit vilkår for allmenne ordskifte der folk flest kan argumentere.

Om arenaer for kollektiv refleksjon forvitrar, vil bygdene skifte karakter med omsyn til produksjon og formidling av meining. I diskusjonar om demokrati for storsamfunnet skil ein gjerne mellom *offentlegheitssamfunnet* og *opinionssamfunnet*. I *offentlegheits-samfunnet* rår *relasjonane*. I eit handlande fellesskap *skaper* vi meiningar og *argumenterer* standpunkt. Minoriteten har rettar. Politikaren *reiser* saker. Om meinings-produserande fellesskap forvitrar, veks *opinionssamfunnet* lettare fram. Her rår det *individuelle*. Vi *poserer* på arenaene. Vi *konsumerer* meiningar. *Registrerer* dei. Den statistiske majoriteten kan tyrannisere minoriteten fordi fleirtal og mindretal ikkje kjem i handlande fellesskap med kvarandre. Politikaren vert eit *ekko* (Hernes 1981).

Denne endringa finn stad særleg om lokale samhandlingsarenaer vert borte. Om kvar bygd og krins endrar seg så dei vert opinionssamfunn, vil det ikkje vere råd å ta vare på eit offentlegheitssamfunn i det store.

3. Vi har sett korleis lokale samfunn etter kvart manglar, eller frigjer seg ifrå, det eine dominerande normative sentrum. Kvar person har like fullt bruk for sett av normer å ordne eige liv etter. Kvar einskild vil kome til å søkje eit normativt system. Slike verdi-system har bruk for eit kollektivt nivå. Normer er ein systemeigenskap. Berre fellesskapet, møtestaden, kan utvikle og forvalte normer. Også bygder er i ferd med å verte samfunn med normativt mangfald. Ulike arenaer rår over ulike normsett like til at kvar arena har sitt normsystem. Om bygdene vert fattige på arenaer, vil dei få preg av å

vere stader som er utan lokalt forvalta normer.

4. Endeleg er sjølve trivnaden i lokale samfunn avhengig av lokale møtestader. Folk kan ha det greitt med seg sjølve og med nær familie når dei ferdast i lokal natur. Men den trivselen som er eit trekk ved bygda, føreset at også sosiale allmenningar er i hevd. Trivsel er eit samhandlings-fenomen.

Det er to tendensar som verkar med til å gjere samhandlinga om det lokale svakare. Lokale arenaer er for det første i ferd med å byte pratetema. Dagsorden skiftar frå å handle med det lokale til å observere det nasjonale og globale. Denne endringa samsvarar med, og er ein del av, den globaliseringa som eg har skrive om ovanfor. *Sambygdingar* har tidlegare retta seg innover mot eit lokalt fellesskap. *Innbyggjarar* orienterer seg utover mot det globale. Like til fokus mot det lokale måtte vike for ein mediaforinidla nasjonal og global dagsorden, var familie, grannar, bygd og bygdestyring pratetema. Lokalt kan den enkelte aktør supplere meir med røynsler frå egne tokter ut or det lokale enn med bidrag til refleksjon over ein felles stad.

Det er for det andre eit problem for samhandling – retta mot både det lokale og det globale – at sjølve arenaene forvitrar. Folk er langt meir mobile enn dei var tidlegare. Men vi kommuniserer gjennom kanalar som er frie for samhandlingsheft. Personbilen er ein rustning som tryggjer folk mot møte som ikkje let seg kontrollere fullt ut på sosiale allmenningar som buss og båt. Telefon byr direktekontakt med styresmakter og vareleverandørar. Den fritek klientar og kundar frå sosial støy på tun og torg. Telefaks og e-post er jamvel meir hensiktsmessig. Dei tillet at vi skjer bodskapen rein for det vesle ornamentale utanomprat som telefonen innbyr til, ja som den føreset i små samfunn.

Bygdene er i ferd med å verte meir enn tidlegare ein sum av målretta handlingar og individuelle disposisjonar. Gardane får produksjons-middel leverte på tunet, og produkta henta same staden. Med personbilen reiser folk individuelt, eller i svært små grupper, etter egne tidtabellar. I folkeopplysningsarbeidet henta lokallaga av nasjonale folkerørslar i si tid folk ut or husa til små og

store samlinger. Massemedia er i vår tid utvikla med tanke på å levere alle sine produkt i heimen til den einkilde. Store hendingar i kvart hushald gav samhandlingshøve for grenda. Både sengemat-tradisjonen og minnestunda ved gravferd er etter kvart borte. Bygdene trivst etter kvart lite med utanomsnakk. Alt som skjer meir enn det som står på plakaten er å rekne som heft. Ved å gjere samhandling om til handling, blir også lokale samfunn utan sosial dressing som lagar begivenheter, storhende, i sosiale system. Men det er *hendingarar*, ikkje det *hensiktsmessige*, som genererer samspel og fellesskap.

Litteraturliste:

- Aronsson, Peter. 1996. "Vad er en region? Försök att ringa inn ett teoretiskt fält." I Markus Idvall & Anders Salomonson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Fossåskaret, Erik. 1996. "Region som sum og del." I Markus Idvall & Anders Salomonson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Friberg, Tora. 1996. "Ett könsteoretiskt perspektiv på regional identitet." I Markus Idvall & Anders Salomonson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Garborg, Arne. 1892. *Fred*. Bergen, Mons Litré.
- Hernes, Gudmund (1981) *Dagbladkronikk* 21. mai.
- Harvie, Christopher (1994) *The Rise of Regional Europe*. London, Routledge.
- Juul, Hanne (1997) *Stedsidentitet i Fyllingsdalen*. Hovedoppgave i geografi, Universitetet i Bergen.
- Kjeldstadli, Knut. 1999. "Å komme, å bli, å bygge" i Fossåskaret & Storås (red.): *Ferrolfolket ved fjorden. Globale tema i lokal soge, Bjølvefossen – Ålvik – Hardanger*. Nord4/Kunnskapsforlaget.
- Krag, Vilhelm. 1932. "Alexander Kielland på Aarre". I Stavanger Turistforening. Årbok.
- Mead, George Herbert. 1934. *Mind, self and society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Neumann, Iver (1994) "A Region-Building Approach to Northern Europe. *Revie of International Studies*, 20.
- Rehnberg, M. 1980. "Folkloristiska inslag i olika tidevarvs idéströmningar kring det egna landet." I Hanko, L. (red.): *Folklore och nationsbyggande i*

Norden. Åbo.

- Salomonsson, Anders. 1984. "Some Thoughts on the concept of Revitalization." *Ethnologia Scandinavica*.
- Salomonsson, Anders (red.). 1987. *Mera än mat*. Stockholm.
- Salomonsson, Anders. 1996. "Regionaliteten som problem" i Markus Idvall & Anders Salomonsson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Surnevik, Per. 1988. "Snu kofta etter veret". Stavanger Aftenblad.
- Sørby, Hil. 1992. *Klar – ferdig – hus: norske ferdighus gjennom tidene*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- Sörlin, Sverker. 1992. *Europa och regionerna: En idehistorisk tolkning*. Arbetsrapport från Cerum. CWP-1992: 5.
- Thuen, Trond og Wadel, Cato. 1978. *Lokale samfunn og offentlig planlegging*. Tromsø, Universitetsforlaget.
- Veggeland, Noralv. 1999. "Regionenes Europa", Dagbladet, kronikk 16. august 1999.
- Wieslander, Anna. 1996. "Myten om regionernas Europa." I Markus Idvall & Anders Salomonsson (red.): *Att skapa en region – om identitet och territorium*. NordRefo nr. 1, 1996.
- Aasen, Anne Weider. 1998. "Arven" i Akt 4/98.